

ČLÁNKY / ARTICLES

Fragmenty politiky & heterogenita punkových festivalů v soudobém Česku¹

Bob Kuřík²

Department of Social and Cultural Ecology, Faculty of Humanities, Charles University

Fragments of politics & heterogeneity of punk festivals in contemporary Czechia. Using an example of punk festivals Mighty Sounds, Pod Parou, Fluff Fest approached qualitatively in years 2015–2017, the text targets two main concerns. The first one is a non-problematized premise of homogeneity of punk seen in many investigations in Czechia. The second one is a conceptual crisis in a research of politics at festivals which is stuck between a threat of over-politicization with scrutinizing a subversive function of festival as such and under-politicization with a resignation to focus at relation between politics and festivals at all. The text moves from the functionalist perspective on politics of festival to non-functionalist scrutiny of fragments of politics at festivals. Such move not only enables to analyse and compare the festivals in contents, forms and positions of the fragments, but as well to trace different logics of punk behind them – multi- or post-subcultural punk of MS, streetpunk of PP and HC/punk of FF. By doing so, heterogeneity of punk is revealed.

Keywords: Czech Republic, punk festival, fragments of politics, heterogeneity, musical youth subcultures

How to Cite: Kuřík, B. 2018. "Fragmenty politiky & heterogeneita punkových festivalů v soudobém Česku" *Central European Journal of Politics* 4 (1): 34-56.

1. Úvod

V posledních letech v Česku proběhla řada sociálněvědních výzkumů punku, ze kterých se vyrojilo hned několik zajímavých studií – ať už těch zaměřených výlučně na danou subkulturu, respektive scénu (např. Pixová 2011; Císař a Koubek 2012), tak těch, kteří s punkem pracují jako s jedním z příkladů širšího problému (např. Novotná a Heřmanský 2014; Daniel 2016). Přes veškerá a jednoznačně převažující pozitiva, trpí většina těchto

---

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu GA ČR č. 14-19324S „Zdroje a podoby politizace subkultur v postsocialismu“.

² Mgr. Bob Kuřík Ph.D. je odborný asistent na Katedře sociální a kulturní ekologie na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Korespondenční adresa: U Kříže 8, 158 00 Praha. E-mail: bob.kurik@fhs.cuni.cz

prací až na výjimku v podobě studie brněnské HC/punkové scény Císařem a Koubkem (2012) jedním společným nešvarem – totiž tím, že implicitně, a tedy neproblematicky pracují s předobrazem punku coby homogenního celku. Právě reprezentace punku coby jednodité a stejnorodé entity tak dnes představuje dominantní výkladový předpoklad v subkulturních studiích v ČR. Prvním cílem tohoto textu je předpoklad homogenního punku problematizovat – a to na příkladu analýzy a srovnání politických dimenzí a východisek punku u tří festivalů, Mighty Sounds, Pod Parou a Fluff Fest.³

Při práci na dosažení tohoto cíle ale vyvstal druhý problém – tentokrát v rovině konceptualizace politiky festivalu. Níže v textu totiž ukáži, že konceptuální uchopení uvízlo ve slepé uličce, jejíž překonání je druhým cílem textu. Z jedné strany totiž hrozí přepolitizování punkového festivalu požímaného ve starších pracích subkulturních studií v bachtinovském a turnerovském duchu ve smyslu subverzivního karnevalu. Tato konceptuální perspektiva se jeví neudržitelně pro výzkumy v aktuálně existujícím režimu vládnutí liberální demokracie a kapitalismu založeném mj. na toleranci a komodifikaci diverzity životních stylů a morálních a kulturních řádů, včetně těch punkových. Soudobá sociálněvědní debata o hudebních festivalech sice od této perspektivy upustila, nicméně „s vaničkou vylila i dítě“ a upustila od zkoumání politické dimenze festivalů úplně, čímž naopak hrozí jejich podpolitizování. I přes zapuštění festivalů v soudobém režimu vládnutí mohou tyto punkové události mít určitý politický rozměr. Aby se k němu bylo možné dostat, vyhnout se Skyle přepolitizování i Charybdě podpolitizování a umožnit skrze jeho analýzu a srovnání zdokumentovat punk jako heterogenní prostor, bylo třeba tomu uzpůsobit nejen výzkumné otázky, ale najít i vhodnější konceptuální aparát. Ten nacházím, inspirován Martinem (2014) a Presdeem (2000), v posunu od funkcionalistického studia *politiky festivalu jako celku* k subtilnějším studiu *fragmentů politiky na festivalech*. Tento konceptuální krok mi umožnil hledat odpovědi na tři výzkumné otázky:

1. Jaké obsahy nabývají fragmenty politiky na zkoumaných festivalech?
2. Jakou materiální, diskurzivní a infrastrukturní formu si tyto fragmenty osvojují?
3. Jakou pozici politické fragmenty zaujímají v rámci širší kompozice festivalu?

Zajímá mě tedy obsah, forma a pozice fragmentů politiky, jež jsou přítomné v samotné organizační architektuře festivalů s tím, že politice rozumím jak ve smyslu názorů, idejí, aktivit a organizací, tak ve specifickém punkovém smyslu rebelie, protože mě rovněž zajímá práce s étosem punkového rebela. Spíše než na intersubjektivní působení festivalu

---

³ Děkuji Janu Charvátovi, Michalu Horáčkovi a Jaroslavu Novotnému za pomoc nejen při práci na designu výzkumu, při výzkumu samotném, ale i za plodné debaty nad vyzkoumaným materiálem. Janu Šamánkovi patří dík za doplnění podkladů k Fluff festivalu. Martinu Valáškovu pro změnu za uvedení do prapočátků festivních aktivit punku v Československu. Dvěma anonymním recenzentům, respektive recenzentkám pak děkuji za připomínkování textu.

na účastníky či praxeologickou a interaktivní perspektivu, se tento text zaměřuje na materiální, smyslovou a diskurzivní kompozici politických fragmentů zabudovanou do infrastruktury festivalů.⁴ Mimo to, nezajímá mě ani tak historická dynamika a genealogie těchto fragmentů na jednotlivých festivalech, ale aktuální podoba fragmentů z let 2015, 2016, 2017.

Co se výběru festivalů týče, zvolil jsem ty události, které a) patřily ve studovaném období mezi největší svého (punkového) druhu a které b) lze řadit mezi stabilní eventy s minimálním věkem 10 let. Mimo to, přestože sám pocházím z punkového prostředí, nepatří ani jeden z festivalů mezi ty, které bych pravidelně navštěvoval (jen v roce 2014 jsem byl na FF, k němuž mám asi nejbližší) a kde bych se cítil doma. Naopak můj „domovský“ festival, totiž Setkání svobodných duší organizovaný rožnovskými DIY punkery kolem bývalého klubu Vrah, jsem do analýzy záměrně nezahrnul, abych zachoval tuto relativní symetrii vztahu ke zkoumanému.

Co se metodologie týče, s pomocí kolegů Charváta, Novotného a Horáčka jsme na festivalech ve sledovaném období prováděli výzkum postavený zejména na zúčastněném pozorování a mapování tzv. velkých událostí. Festival ovšem není jen fyzická lokalita omezená časem a prostorem, nýbrž má i svou digitální podobu. Kvalitativní výzkum jsem tak nadesignoval jako více-prostorový – nikoli ovšem ani tak v původním významu podle Marcuse (1995) coby řetězu fyzických míst, ale spíše v přepracované a rozšířené verzi podle Burrell (2009) coby heterogenní a komplexní sítě virtuálních – fyzických – imaginárních uzlů s tím, že mě partikulárně zajímaly politické spoje napříč oněmi třemi dimenzemi uzlů. Pro mapování fragmentů politiky v digitální sféře jsem použil obsahovou analýzu dokumentů – konkrétně webových stránek, profilů na sociálních sítích Facebook a Twitter, videí na YouTube a fotografií z festivalů.

V textu nejprve představím teoretickou debatu ohledně výzkumu politiky v souvislosti s hudebními festivaly. Poté přejdu k samotné analýze a hledání odpovědí na výzkumné otázky s tím, že mi v první fázi půjde o zachycení každého festivalu zvlášť, abych ve druhé fázi provedl srovnání. Následuje pasáž, jež trasuje odlišná východiska a pojetí punku vlastní zkoumaným festivalům. A konečně epilóg text uzavře.

---

⁴ Toto zúžení má i svá úskalí. Na jedno z nich mě upozornila i recenzentka textu, za což jí děkuji; zacílení totiž znemožňuje zkoumat tekutost či naopak neprostupnost hranic mezi organizátory a účastníky a její de/politizaci – jestliže u některých festivalů je organizace v rukou několika profesionálů a sezónních a námezdních brigádníků či dobrovolníků připravujících událost na klíč pro návštěvníky, u jiných festivalů je organizace založena více na horizontálních sítích, ve kterých je často nemožné odlišit, kdo už je organizátor a kdo ještě návštěvník.

2. Teorie

Přestože podle McKaye (2015) byl jistý politický element vlastní soudobým festivalům od svých počátků v 50. letech, byla to až dlouhá 60. léta (Klimke a Scharloth 2008), která mezi festivalem a politikou utvořila pevné pouto. Nejenže politika vstoupila na festivaly, ale stejně tak festival vstoupil do politiky – mimoparlamentní politika tzv. nových sociálních hnutí, subkultur mládeže a později i autonomů a občanské společnosti si osvojila celou řadu karnevalových a festivalových prvků a učinila z nich nedílnou součást vlastního repertoáru politického jednání. St. John (2008) dokonce v této souvislosti přichází s novotvarem *protestival*.

Konec šedesátých let byl rovněž velmi plodným obdobím antropologie rituálů – v roce 1968 vyšel první anglický překlad historiografické knihy Michaila Bachtina *Rabelais and His World* (1968)⁵, ve které autor tematizuje funkci karnevalu ve středověké kultuře. Specifický časoprostor karnevalů podle Bachtina umožňoval hravým způsobem překračovat autority a symbolicky převracet ustavené sociální hierarchie. Jinými slovy, karnevalový rituál a spektakl představoval kondenzovanou formu, ve které bylo možné nejenže zakoušet rovnocennost a sounáležitost mezi lidmi, ale i nepřímo a subtilně kritizovat vrchnost, což autority uznávaly a kritiku nepostihovaly. O rok později, v roce 1969 vydává britský antropolog Victor Turner knihu, ve které představuje a rozvíjí procesuální teorii rituálů – *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure* (1969)⁶. Na příkladu studia přechodových rituálů u lidí Ndembu v africkém Zimbabwe Turner odhalil rituál jako liminální časoprostor a sociální drama, ve kterém jsou účastníci odštěpeni od každodennosti a zaběhnutých sociálních struktur. Ba co více, tyto struktury jsou převráceny a zpochybněny, respektive je odhalena jejich arbitrárnost. Rituál je v tomto ohledu tzv. anti-strukturou, ve které je možné rozvíjet alternativní vztahy, experimentovat, převracet role a zakoušet sebe i druhé rovnocenně, sdíleně a pospolitě jako součást tzv. *communitas*. Rituál tak podle Turnera nejen posiluje vazby komunity, ale může být i zdrojem sociální změny.

Když se v bouřlivých šedesátých letech objevily v západní Evropě a severní Americe soudobé hudební festivaly s politickým nábojem a začalo docházet ke karnevalizaci a festivalizaci politiky, byl to právě bachtinovský a turnerovský konceptuální aparát, který se stal hojně užívaným, ba dokonce dominantním teoretickým rámcem pro porozumění těmto novým fenoménům. Nejenže umožňoval studovat jednotlivé prvky jako převrácení rolí a zpochybnění hierarchií, obnažení a znesamozřejmění mechanismů moci, utváření alternativní komunity tady a teď či proplétání prožitků, hudby, kreativity a kritiky, ale umožňoval rovněž porozumět celkové politické funkci hudebních festivalů jazykem vzdoru jako: „*politizovaným kulturním praktikám a sankcionovaným formám kolektivního*

---

⁵ Český překlad vyšel v roce 2007 pod názvem *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*.

⁶ Český překlad vyšel v roce 2004 pod názvem *Průběh rituálu*.

disentu, jež poskytují omezené prostředky ke vzdorování hegemonní kultuře a sociálním normám dané doby. (Taylor 2014: 27) A nejenom festivalům, nýbrž i celým subkulturám – příkladem budiž Nehring (1993), který přibližuje, „*jak byly středověká tržnice, karnevalový klaun a rušivá moc karnevalizace přetvořeny do punku 70. let.*“ (St. John 2008: 173)

Častost odkazování k Bachtinovi při vysvětlování moderních festivalů byla svého času natolik markantní, že Martin (2014: 88) píše dokonce o klišé. Ať už to klišé bylo či nikoli, spolu s Martinem se obávám, že s takovým konceptuálním aparátem hrozí v analýze dnešních festivalů jejich přepolitizování, tzn. implicitní přehánění a zplošťování jeho politického významu – a to hlavně z toho důvodu, že se změnila společnost, v rámci které se punkové festivaly pořádají.

Dlouhý rok 1968 byl kulturní revolucí v tom smyslu, že vyvedl západní společnost z monokultury a nadvlády jednoho morálního řádu k multikulturalitě a uznání a toleranci plurality morálních řádů, jinakosti a alternativních životních stylů. Do tohoto kulturního kvasu vstoupil o deset let později i punk a sám byl uznán jako jedna z kultur v rámci nového multikulturního režimu vládnutí pokročilého liberalismu (Rose 1999/2004). Podobná cesta ke zvýšené toleranci jinakosti započala v Česku v průběhu 90. let, kdy se v „českém prostoru“ začal ustavovat a stabilizovat konsensus liberální demokracie založený mj. na zvýšené toleranci vůči soužití více morálních a kulturních světů v rámci jednoho teritoria národního státu.⁷ I díky tradici hudebního nonkonformismu a tzv. druhé kultury, jehož část v čele s Havlem se po roce 1989 „vyhoupla“ k moci, byla většina morálních a kulturních řádů světů hudebních subkultur mládeže v Česku postupně uznána, včetně punku – a to i přes počáteční morální paniky v médiích (viz např. Daniel 2016: 64-85).⁸ Právě v této době, konkrétně od poloviny 90. let, se v Česku začaly pořádat punkové festivaly.

Ba co více, punk nebyl na západě a později i v Česku jen etickopoliticky uznán, ale ekonomicky do značné části inkorporován. Tolerovaná různorodost životních stylů byla ekonomicky sladěna tím, že tyto styly byly postupně komodifikovány a zpeněženy do pestrobarevné a vícežánrové nabídky na trhu. Jak ukázal Rose (1999/2004), synergie subkultur, životních stylů a tužeb s konzumem a ve sféře spotřeby se stala jedním z pilířů režimu vládnutí pokročilého liberalismu a nevyhnula se ani velké části punku (viz např. Klein 2005; Muggleton 2000; Heath a Potter 2012).

---

⁷ Bylo by zajímavé sledovat, což je nicméně mimo rámec tohoto textu, jaké řády a světy uznávány byly, jaké nikoli (např. světy Romů či v nedávné době světy uprchlíků a migrantů) a jakým způsobem se mezi nimi ustavuje hranice.

⁸ Samozřejmě existují výjimky typu obsazení louky technaři, domu squattery či násilí ze strany skinheadů či autonomů, které dodnes vyvolávají kontroverze (viz např. Daniel 2016; Novák 2018).

V soudobé sociálněvědní debatě o hudebních festivalech i nadále přetrvává funkcionální náhled na festival jako celek – ten je ale odkloněn od do značné míry romantického a heroického vnímání festivalů jako subverzivních karnevalů se vzpurným významem a funkcí. Jestliže Martin poukazuje spíše na funkci uvolňování z tlaků každodenního života (2014: 103), Bennett et al. (2014) v úvodu do knihy o festivalizaci soudobé kultury zdůrazňují funkci kulturně-expressní, ekonomickou či posilující vazby komunity a vazby k místu (Bennett et al. 2014: 1). Jiní autoři si ponechávají funkcionální pohled, ale sledují jejich funkci v rámci hudebních scén. Zatímco Dowd, Liddle a Nelson (2004) se zaměřují na srovnání role festivalů v rámci několika scén, Andy Bennett (2006) a Nick Crossley (2008) píše přímo o funkci punkového festivalu pro širší punkovou scénu. Bennett odhaluje, že festivaly umožňují starším punkerům kondenzovat zkušenost scény, na kterou přes rok nemají čas, a tím udržovat jejich afektivitu a přináležitost (2006: 223). Crossley pro změnu punkovému festivalu rozumí jako „platformě pro oslavu punku jako kolektivní identity, jejíž přežití je v základu výsledkem sdíleného závazku vůči punku ze strany rozličného, ale přesto sjednoceného tělesa punkových fanoušků“. (2008: 231)

Soudobé analytické hledí si zachovalo funkcionalistickou fólii, ale upustilo od představy subverzivní funkce – namísto politické dimenze se začalo orientovat na jiné aspekty funkce festivalů – ať už funkce pro společnost, scénu či účastníky. Znamená to však, že politika z festivalů zmizela úplně anebo že konceptuální aparát pro její výzkum „skončil ve slepé uličce“? Jestliže se soudobé teorie festivalů vymanily z jejich přepolitizování, jako by uvízly v mělkých vodách opačného problému, totiž podpolitizování. Otázka tedy zní, jak si nalézt konceptuální cestu ke zkoumání politiky festivalu mimo Skyllu přepolitizování a Charybdu podpolitizování? Návodné momenty lze nalézt v díle Grega Martina (2014), respektive Mikea Presdeeho (2000).

Oba autoři opouští snahu zkoumat politiku festivalu výlučně jako politiku celku, tedy karnevalu jako takového a místo toho přichází se subtilnějším a rozdrobenějším přístupem. Presdee (2000) ukazuje, že řada festivalů dnes pracuje s karnevalovými momenty smíchu, podvratnosti, resistance, hyperboly, ale přesazují je do širších souvislostí festivalu. Tomuto osvojování říká „sekundární karneval“ a píše o „karnevalových fragmentech“, čímž chce zdůraznit, že „tyto události nejsou karnevaly v jejich celistvosti či jejich výlučnosti, ale všechny obsahují prvky performance potěšení na okraji v protikladu k dominantním hodnotám vážnosti a omezení“. (Presdee 2000: 47, cit. dle Martin 2014: 89) Martina pro změnu spíše než politika festivalu jako takového zajímají jednotlivé „radikální či politické elementy“. (Martin 2014: 87) S tímto opouštěním hlediska totálního celku festivalu vstříc fragmentům se rovněž otevírá prostor pro upozadnění dominujícího funkcionálního hlediska, které se pro drobnější rozplétání vláken politických prvků jeví jako příliš těžkotonáží a jednodimenzionální.

3. Analýza

3. 1. Mighty Sounds

MS existuje od roku 2005. Navštěvuje ho mezi 10 a 15tisící návštěvníků. Od počátku je festival organizován coby více-žánrový hudební festival, na kterém je nejvíce zastoupen punk, ska, rockabilly a psychobilly.

Když měl v absolventském dokumentu o MS (Jančar et al. 2016) zreflektovat jeden ze čtyř zakladatelů MS Jakub, o čem festival je, mj. řekl: „*Jde o takový setkání lidí, který mají podobný hudební cítění. Nejde jen o hudbu, jde i o takovej světonázor dalo by se říct – trochu víc přemejšlej nad věcma, ale zároveň je nehrotěj*“. A právě tuto určitou středovou a „balancovanou“ pozici mezi „přemýšlením“ a „nehrotěním“ považuji pro utváření étosu figury MS rebela za zásadní. Ono přemýšlení a světonázor napojuje na utváření MS životního stylu s kritickým přesahem tisková mluvčí a PR festivalu v oficiálním dokumentu o MS *Rock'n'roll for Life* (Klímová 2014): „*Podle mě je to i nějakej punkovej charakter, kterej spojuje ty mighty people jako v tom nejzákladnějším slova smyslu...že chtěj věci dělat po svým, že je jim jedno co si o tom lidi myslí... prostě... že za tím je nějakej životní styl.*“ Součástí tohoto životního stylu nemusí nutně být vzdorný či alternativní postoj, ale často je, což potvrzuje další z otců-zakladatelů Fido (Klímová 2014): „*Ten životní styl nemusí nutně být politickej nebo sociálně kritickej, což často jako bejvá...je tam jako hodně věcí který mají přesah*“.

Mighty životní styl s přesahem se často zajímá o věci okolo sebe – tomu na festivalu odpovídá i pravidelná prezentace a podpora různých občanských a politických uskupení: „*Každoročně dáváme prostor i neziskovým organizacím, kde můžete podepsat různé petice, zkouknout zajímavé prospekty a dozvědět se zajímavé informace v oblasti lidských i zvířecích práv, ekologie, antifašismu nebo veganství.*“ (MS web) MS dává prostor Člověku v tísní či Amnesty International. Podporuje Lékaře bez hranic či STK pro chlapy. Dlouhodobě spolupracuje s organizací Světlo pro svět, která se v „rozvojové“ Africe zaměřuje na léčbu a prevenci slepoty. MS se rovněž staví proti rasismu, islamofobii, antisemitismu, fašismu. Ve svých textech se vymezují v horkých letech migrační krize jak proti T. Okamurovi, M. Konvičkovi, tak proti A.B. Bartošovi. Mimo to na festivalu dává prostor Antifašistické akci (AFA) a kampani Good Night White Pride (GNWP). A v neposlední řadě podporuje nevládní neziskové organizace (NNO), věnující se ekologickým tématům – od Greenpeace, Arnika, přes Sea Shepherd, až po Obraz – obránci zvířat, Vegan Fighter, Šance zvířatům, Dogpoint.

Jestliže existuje nějaký středobod obsahů politických fragmentů na MS, pak to bude osa NNO – humanitární pomoc – lidská a zvířecí práva – antirasismus/multikulturalismus – ekologie. Snad s výjimkou radikálnější AFA, patří většina dlouhodobě prezentovaných a podporovaných skupin do registru aktivní občanské společnosti liberální, tolerantní a

multikulturní demokracie a morální politiky rozvojové pomoci (postíženým, „nerozvinutým“, zvířatům, obětem rasismu atp.). Jak MS crew sama říká na svém webu: „*Věříme, že podpora organizací, které účinně pomáhají tam, kde je to aktuálně potřeba, je důležitá.*“

Vidíme rovněž, že v rámci MS je kultivována hranice mezi mainstreamem a alternativou – jinakost MS rebela spočívá zejména v jiném životním stylu, případně jiných morálních a kulturních hodnotách, jež jsou veskrze postmateriální. Naopak, mimo aktivaci alternativní hranice, a tedy mimo sféru politické problematizace zůstávají sociální aspekty (např. solidarita se sociálně slabými), aspekty radikální politické alternativy a rovněž aspekty ekonomické alternativy. Právě skrze to, co je vynecháno, je možné, domnívám se, porozumět druhé části MS přístupu – totiž nehrocení. Mimo sféru hledání alternativ zůstává např. byznys a komerce, jež na MS naopak velmi efektivně a profesionálně prostupují celým festivalem, včetně étosu rebela.

Mighty rebel je totiž rovněž profesionální marketingový produkt – nejenže ho v rámci MS spoluutváří celá řada subkulturních firem jako Lucky Hazzard, Black Heart či Final Sk8 shop, ale tvar mu dodávají i hlavní sponzoři v čele s pivem Budweiser Budvar. Jak známe již z působení Budvaru v projektu Kmeny (Vladimír 518 2011, 2013, 2016, pro kritiku viz např. Pat a Mat 2012; ÚV SSR 2013; Reichová a Hrabíno 2014; Vladimír 518 2014; Reichová a Trojáněk 2014), patří Budvar v propojování rebela, subkultur a vlastní reklamy k profesionálním špičkám v ČR. A nejinak je tomu v případě MS – příkladem může být série celostránkových reklam v MS časopise z roku 2017. V nich se v působivé designové úpravě představují různá piva Budvaru v kombinacích s rebelskými figurami hlavních subkulturních žánrů MS, jež jsou navíc doprovázeny patřičným slovníkem. A tak se adresát reklamy a účastník festivalu může těšit na: „*dechberoucí sílu vyvěrající z undergroundových zřídél*“, „*revoluční bouři ve sklenici piva, ze který se ti naježí i číro*“, „*kvasnicovou křížovou výpravu za svobodou*“, „*oslavu bezbřehé rozjuchanosti ve víru anarchie.*“ Jedna z těchto reklam je věnována přímo figurě punkera, jenž je vyobrazený s černočerveným obličejem zuřivého buřiče s čírem, náušnicemi, áčkem v kroužku a jakoby dikobrazími bodlinami z krku, které ale tvoří lahvová piva Budvaru. Za punkovým obličejem se pak nachází zpustlá zeď, ostnaté dráty, nápis „no future“ a sichrhajckama připíchnuté heslo: „*Neochvějný pilíř veršotepců zavržených do hlubin marnosti. B:Original. Pivo, který svojí jiskrou zapálí celej tenhle marnej svět. 100% punk bez přídavku komerční šedi, co zboří všechny stereotypy v okolí... Tak chutná inspirace, ze který čerpají novodobí prokletí básníci...*“

Budvarem spoluutvářený produkt rebela „bez přídavku komerční šedi“ se vlamuje i do jiných žánrů prezentace festivalu, včetně těl organizátorů – příkladem budiž produkční MS, která v oficiálním dokumentu festivalu produkovaném Budvarem a MS (Klímová 2014) říká, že „*lidi co chodí na mighty jsou rebelové, který nesouhlasej a nenechají si diktovat věci jenom podle toho, že je celá republika poslouchá.*“ Monotónně odříkanou a

naučeně působící frázi produkční zakončí napitím se láhvového piva Budvar tak, aby na kameře bylo přesně vidět jeho logo.

Co se formy sdělení týče, festivalová crew informuje po celý rok na svém webu i sociálních sítích o celé řadě věcí a mezi nimi jak o pozitivním vztahu k NNO obecně, tak konkrétně – např. v případě každoroční spolupráce se Světlem pro svět či v případě nově započaté spolupráce jako v případě s Vegan Fighter. Takové skupiny a projekty jsou jak představovány, tak zároveň promovány, a to v totožném diskurzivním a reklamním formátu komerčního sdělení „festivalu s názorem a přesahem“ jako je tomu u kapel. Mimo to, festival rovněž drží celý rok jednu grafickou a vizuální linii a formu infografiky, v rámci které představuje jak kapely, tak právě ony politické skupiny – a to vždy se zakomponovanými logy sponzorů. A tak když se MS týmu podařilo konečně navázat spolupráci se Sea Shepherd v roce 2017, dal o tom mj. vědět ustálenou infografikou s logy SS, MS a zároveň logy generálního a hlavního sponzora.

Mimo to, NNO mají během festivalu k dispozici prostor v areálu, na kterém utváří řadu stanů s propagačními a informačními materiály a aktivitami. Fragmenty politiky v nich kromě stanů jako takových nabývají různorodé formy – od dokumentů (petice k podepsání, informační leták), přes performativní aktivity, do kterých se návštěvník může zapojit (exhibice veganských bojovníků, slepodráha, společné zapálení svíčky) až po vzdělávací prvky (recyklační dílna, kvíz). Přes tuto různorodost je ale jedna forma politizace, která zůstává na festivalu dominantní – totiž konzum. Nejenže si na festivalu může návštěvník koupit celou řadu módních doplňků s rebelskou a politicky laděnou tematikou ve stáncích subkulturních firem, ale může koupit „podpořit dobrou věc“ - jako např. koupením trička s antifašistickou tematikou člověk přispěje na aktivity antifašistů atp. Převod angažovaných aktivit do jazyku čísel a peněz, respektive praxe morálně napuštěné směny podporuje a rozšiřuje i samotná organizační crew festivalu: *„Tím, že si pořídíte svíčku nebo jinak přispějete stánku Světlo pro svět, přispějete na operace očí v Africe, které umožní lidem nemocným šedým zákalem znovu vidět. Už za 800,-Kč lze vrátit nevidomému zrak. Vloni jsme prodejem svíček získali 43.666 Kč. Pojďme to letos překonat a získat aspoň 55.000!“*

Propojení konzumu s „dobrou věcí“ je zabudováno i do infrastruktury samotného festivalu – totiž v symbióze mezi formou jídla a pití a ekologickou udržitelností. Kromě podpory třídění odpadu distribucí nádob po areálu, klade festival důraz na „*umenšování ekologické stopy*“ a „*ohleduplné chování k životnímu prostředí*“ tím, že pití nabízí ve vratných kelímcích a jídlo s dřevěnými příbory a z „*táček ze spadaneho palmového listí, které se po použití velmi snadno rozkládají (a kromě toho se z nich velmi dobře jí a jsou krásné).*“

Co se pozice fragmentů politiky a rebelie v rámci širší kompozice Mighty Sounds týče, náповědná mohou být slova organizátorů na vlastním webu: „*Pravidelní návštěvníci*

Mighty Sounds dobře ví, že festivalový areál nabízí i celou řadu mimohudebních aktivit. Každý rok se jejich výčet snažíme rozšířit a doprovodný program trochu oživit. Každoročně dáváme prostor i neziskovým organizacím...“ Text poté pokračuje pasáží o NNO, kterou již zmiňuji výše. Politika situovaná do řady stánků NNO, případně do společného zapalování svíčky pro svět, představuje jednu ze součástí doprovodného a mimohudebního programu, kam lze rovněž zařadit divadelní stan, nohejbal, skateboard rampu, graffiti stěnu, stolní hry, fireshow, žonglování, panelové diskuse a mnoho dalšího. Právě v důrazu na různorodost leží jeden z klíčových pilířů MS festivalu, který se snaží hudební vícežánrovost překlápat do dalších sfér, včetně nabídky doprovodných aktivit. Jako by platilo, že čím více diverzity a toho, co lze nazvat multisubkulturalismem, tím lépe. Politika zde vystupuje jako jedna z řady dalších doprovodných aktivit se svým vlastním fyzickým místem. Obsahy politiky, jak již ukazují výše, nicméně nesdílí logiku „čím více různorodosti, tím lépe“, respektive sdílí, ale pouze v ohraničených mantinelech kulturní, morální, postmateriální dimenze a s vyloučením sociální, ekonomicky kritické a radikálně politické složky.

Podobný princip různorodosti je patrný i v nabídce jídla, u které platí slovy organizátorů, že „se snažíme od začátku, aby nabídka byla co nejpestřejší“. V rámci takového přístupu se tak vedle mexického či thajského jídla objevuje jako jedna z možností i veganské a vegetariánské jídlo. Přesně v tomto duchu se nese i jeden z dílů seriálu food porn, představující pokrmy na festivalu, věnovaný veganským možnostem. Kdo chce, má možnost eticky konzumovat jídlo „napuštěné“ soucitem s druhými a uvědomělým přístupem. Kdo nechce, nemusí. Klíčem je, aby si každý mohl vybrat podle kompasu vlastního životního stylu.

Jestliže *Mighty Sounds* je zapuštěn v logice multisubkulturalismu a diverzity, pak existuje jedna klíčová výjimka, v rámci které je všechna tato různorodost sladěna do stejného principu – totiž princip reklamy, obchodu, marketingového produktu a konzumu, který je podmínkou oné logiky jako celku. Právě tato diverzita při zachování sjednocujícího principu trhu je pro festival *Mighty Sounds* typická.

3.2. Pod Parou

Festival Pod Parou je pořádán od roku 2003. Navštěvuje ho cca 3 až 4 tisíce lidí. Přestože se prezentuje jako punk, ska, HC festival, je to právě punk, který je jednoznačně dominantním žánrem na PP.

Co se politických a rebelských fragmentů týče, tím ústředním a ze strany organizátorů na samotném festivalu víceméně jediným, je „áčko v kroužku“ zakomponované do dvou velkých, totožných bannerů, jež lemují levý a pravý bok pódia. Bannery vyobrazují bílou a zuřivou lebku s překříženými kostmi, krátkým čírem, s černočervenými vzteklými očima a na stejně barevném pozadí. Jestliže pod lebkou je nápis *Once punk forever punk*, pak na horním okraji banneru je název festivalu, tedy Pod

Parou, který je vybarven bílou barvou až na písmeno A, jež je černočervené a v onom symbolickém kroužku. Podobné áčko v kroužku se objevuje i na jedné z infografik na facebookové zdi festivalu, totiž té udělané k příležitosti dne pálení čarodějnic v roce 2015. Na grafice je vyobrazena žena s kloboukem, na kterém je onen symbol áčka, v ruce ji doutná bomba a je k tomu přiřazen text: „*Všem ženám, nechť patří dnešní den :D Neupalovat! Pozvěte je radši na festival :D*“.

Právě anarchistické áčko v kroužku je až na jednu výjimku (viz níže) víceméně jediným politickým obsahem, se kterým je možné se setkat ze strany organizátorů na místě festivalu, ale i na webových stránkách a facebookovém profilu. Mimo něj neexistuje žádné artikulované napojení na politický směr ani žádná podpora organizovaným skupinám zhmotněná textem na stránkách či prostorem na festivalu (v roce 2015 byl ještě na festivalu k vidění malý stůl Amnesty International, který ale v dalších ročnících zmizel).

Jak přesně onomu áčku v kroužku rozumět? V jednom z mála rozhovorů a v trochu jiné souvislosti jeden z organizátorů, Alda, říká: „*Punkeři jsou velmi specifická naprosto svobodně smýšlející skupina. Jsou schopní vymyslet nemyslitelné a provést neproveditelné... A právě ta bezmezná svoboda, energie, bezprostřednost a odevzdanost hudbě se nám líbí a naplňuje nás*“ (rockmag.cz 2012) Právě důraz na bezmeznou svobodu dělat si co chceš je podle mého klíčem k pochopení anarchie v souvislosti s PP. Není to ani tak odkaz k nějaké politické ideologii sociálního anarchismu či k anarchopunkové etice každodenního života, ale spíše k heslu punk & anarchy, kterému je třeba rozumět v souvislosti s dalšími hesly jako punks not dead, no future či fuck the system, jež jsou na festivalu hojně k vidění.

Fuck the system, což je mj. název alba kapely The Exploited z roku 2002, je speciálně výstižný, domnívám se, pro pochopení obsahů politických fragmentů na PP. Nejenže s ním pracují samotní organizátoři např. ve facebookovém PF z roku 2015, ve kterém se z PF stává Punk Fuck doprovazený zdvihnutým prostředníčkem punkerky, ale kapela The Exploited patří ke stálým festivalu, na kterém vystoupila opakovaně. Právě The Exploited je ztotožňována se specifickou odnoží punku známou jako punk 82 nebo streetpunk, která tvoří hlavní osu festivalu PP.⁹

Jedinou výjimku, o které píše výše, co se explicitních politických obsahů týče, představuje vymezení se vůči komunismu, respektive minulému režimu, kterým organizátoři rámuji některé facebookové příspěvky avizující kapely. Nejenže píšou o „*čtyřicetiletém útlaku nejen punkové kultury*“, ale když zařadili do line up i čínskou kapelu SMZB, napsali k tomu: „*Patří vůbec mezi první punkové kapely v Číně, což v komunistickém zřízení není nic jednoduchého, o čemž by mohla povídat řada českých kapel a muzikantů*“.

---

⁹ Většina legendárních streetpunkových kapel jako např. The Adicts, Anti-Nowhere League, The Casualties, GBH, UK Subs, Total Chaos či The Varukers již na PP vystoupila (či vystoupí jako Defiance v roce 2018) a patřila k hlavním tahákům. Anglický a americký streetpunk na PP pravidelně doplňují hlavní streetpunkové kapely z Česka a Slovenska jako N.V.Ú., SPS, E!E, Plexis, Do řady! či Zóna A.

kteří začali svou kariéru před rokem 1989. Těšíme se, co nám předvedou na podiu Festu Pod Parou a určitě je na jejich nelehké cestě pořádně podpoříme!“ Tento specifický postsocialistický komponent streetpunku je daný tím, jak citace napovídá, že řada československých kapel, které na PP hrají, vznikla již před rokem 1989.¹⁰

Co se formy politických a vzpurných aspektů týče, jak patrně z ústředního příkladu zuřivého punkera s áčkem v kroužku a sloganem Once punk forever punk z hlavního banneru, jedná se zejména o formu symbolů a hesel. Ta jsou kromě tohoto banneru zakomponována zejména do subkulturního stylu. Tomu odpovídá i skutečnost, že stanová řada politických skupin jako v případě MS na festivalu PP chybí. Přítomna je jen speciální sekce s názvem „Obchody“, ve které je možné nalézt stánky punkových vydavatelství (např. Cecek Records), distra jednotlivých kapel či obchody jednotlivých subkulturních firem s módou a doplňky (např. Punktura či Shara). Právě tyto obchody jsou místem, kde je možné se koupit vybavit různými hesly, slogany a symboly na tričkách, mikinách, nášivkách, plackách – odznacích, taškách atp. Jestliže na MS existuje více forem politizace, byť tou hlavní zůstává konzum, na PP je to téměř výhradně konzum – člověk skrze koupi doplňků a módy s hesly a symboly může ladit vzpurnou a provokativní estetiku viditelného stylu.

Důraz na provokaci stylem spíše než na etiku a ideologii anarchie potvrzuje i skutečnost, že míra zakomponování ekologických a etických principů do logistiky jídla a odpadu je poměrně skromná. Přestože jsou nápoje vydávány do zálohovaných vratných kelímků a v roce 2017 byl dokonce otevřený menší stánek vegetariánské a veganské kuchyně, v hlavním jídelním stanu se vaří a podává smažená „festivalová klasika“ od bramboráku až po smažené rybí prsty. Jestliže z jedné strany hlavního stanu je onen vege stánek, tak z druhé je naopak stánek s grilovanými pokrmy v čele s různými variacemi masa.

Co se kompozice a zejména pak souvislosti reklamy a rebela týče, i Pod Parou má generální a hlavní sponzory, jež jsou viditelní jak ve virtuálním světě, tak na samotném festivalu. Nicméně, způsoby pronikání byznysu a subkultury nejsou tak rozrůzněné a intenzivní jako v případě Mighty Sounds. Přestože na obou festivalech se vyskytují bannery sponzorů či sekce „Partneři“ na webových stránkách, celé stany s logy obchodních partnerů, zaměstnanci sponzorů oděni ve firemním úboru a aktivně prodávající produkt kolemjdoucím či například pirátská loď pro prodej rumu Morgan, existují i rozdíly. Kromě toho, že MS má pojmenovaná i jednotlivá pódia podle sponzorů (Monster Stage, Vans, Stage, Jameson Stage, Lucky Hazzard Stage), stejně jako má generálního partnera zakomponovaného do těla grafiky letáků a nikoli v dolní části jako v případě generálního sponzora PP, rozdíl je i jak v infografice představující v průběhu roku kapely, tak i ve velkých bannerech u hlavních pódíí. V infografice PP nejsou zakomponovány loga sponzorů, kdežto v infografice MS ano. V podobném duchu se nese i

---

¹⁰ Takové N.V.Ú., které jsou napojené i na organizační crew festivalu, hrají od roku 1986.

rozdíl co se hlavních bannerů týče. Na banneru na Pod Parou s výše zmíněným zuřivým punkerem a áčkem v kroužku není zakomponována reklama, kdežto hlavní bannery Mighty Sounds obsahují kromě dominantního grafického motivu (v posledních letech to byla parodie na Darth Vadera ze Star Wars) i výčet generálních a hlavních sponzorů ve spodní části banneru. Mimo to, punkový rebel není na Pod Parou aktivně utvářen jako marketingový produkt, čímž se rovněž odlišuje od mighty rebela. Po vizuální i diskurzivní stránce je punkový rebel na Pod Parou jasně odlišený a odlišitelný od reklamy a sponzorů – hlavní banner s rebelem neobsahuje reklamy, stejně jako reklamy sponzorů na sebe sama skrze festival nekombinují étos rebela s vlastním produktem. Mimo to, jestliže mighty rebel je produkován jako figura napojená na celou řadu dalších mighty aspektů a není vyobrazen na centrálním banneru u hlavní stage, punkový rebel zaujímá v kombinaci s áčkem v kroužku na Pod Parou ústřední vizuální místo na hlavních bannerech.

Jestliže na MS je politika jednou ze součástí doprovodného programu, na PP nejenže se nevyskytuje takový obsah ani forma politiky, ale není téměř přítomen ani doprovodný program jako takový – kromě tedy jídla, pití a obchodů s punkovými doplňky. Jeden z organizátorů Alda ve starším rozhovoru k tomu podotýká: *„My se spíš soustředíme na muziku jako takovou. Skákací hrady, skoky z jeřábu a podobné cirkusové kejkle nás moc nepřitahují...“*

3.3. Fluff Fest

Fluff Fest je pořádán od roku 2001. V posledních letech se ustálil počet účastníků na cca 2500 až 3000 lidí. Dominantním žánrem festivalu je HC/punk.

Stránky festivalu jsou sice skoupé na slovo i design, o to více člověka upoutá uvítací text organizační crew s poměrně přímočarým politickým nábojem. Stojí v něm: *„my na FLUFFu věříme, že v tomto světě neexistuje prostor pro rasismus, homofobii, sexismus či sexuální násilí. Podporujeme zvířeckoprávní organizace a držíme náš festival veganský a tak ekologicky přátelský, jak je to jen možné. Věříme, že lidé v zoufalých situacích zaslouží podporu bez ohledu na barvu kůže, náboženství, zemi původu či zasrané bohaství“*.

Politický postoj festivalu je možné rozložit do několika klíčových složek, kolem nichž je ustaven. Za prvé je to antifašismus, antinacionalismus a antirasismus – nejenže na festivalu opakovaně (nikoli ale pravidelně) na hlavním pódiu vlaje vlajka kampaně GNWP, stejně jako se GNWP motiv objevil i na hlavním plakátu festivalu, ale svůj stánek tam ve studovaných ročnících vždy měla i AFA. Za druhé je to politika anarchismu a autonomie – festival podporuje činnost autonomního centra Klinika v Praze (např. se jí veřejně zastal po žhářském útoku neonacistů z února 2016) a na místě je k vidění celá řada stánků s anarchistickou literaturou a tematikou (např. stánek Anarchistické federace, Anarchistického černého kříže, texty kolektivu Crimethinc etc.). Třetím ústředním pilířem je téma radikálního feminismu, queer, LGBT, antisexismu a antihomofobie – nejenže v

ročnících 2015 a 2016 byla jedna ze stage pojmenovaná Queer Noise Tent, nad kterou vlála duhová vlajka, ale ve zkoumaných ročnících proběhlo i několik přednášek a workshopu s anarchofeministickou tematikou. Za čtvrté je to princip solidarity. Když Českem zmítala migrační krize, Fluff organizátoři podpořili iniciativu punks for refugees, stejně jako se postavili na hlavním plakátu festivalu roku 2016 a 2017 proti šíření proti-uprchlické a protiimigrantské nenávisti sloganem *Stick your hate up your ass*. Mimo to, postoj FF je solidární i s politickými vězni – mj. dává prostor skupinám, jež se vězňů zastávají a věnují se problému represe (jak anarchistické jako ABC či Black Books, tak nevládní jako Amnesty). Pátý pilíř, který je zároveň do FF zabudován asi nejpevněji ze všech, tvoří tematika práv zvířat a Země, ekologie a veganství. Fluff fest je 100% veganský festival (tzn. k dostání je jen veganská strava), který podporuje a dává prostor organizacím jako Sea Shepherd, Black Fish, Obraz, SHAC – Stop Huntington Animal Cruelty, Vegan Fighter či On the Wild Side. Mimo to, festival dlouhodobě podporuje myšlenku a životní styl straight edge (přestože pivo prodává, nikoli ovšem tvrdý alkohol) a spolupracuje s lokální pobočkou organizace Svoboda zvířat – a to od svých úplných počátků v roce 2001: *„Je to organizace, kterou jsme si vybrali podle činnosti, kterou dělají. Zajišťují, že jejich práce bude mít kladný vliv na budoucí generace zvířat.“* Šestý a poslední pilíř tvoří princip DIY – Udělej si sám, který je patrný jak z témat přednášek (např. kritika sweatshopů) či výběru kapel (drtivá většina vydává hudbu u DIY labelů), tak např. z kultivace hranice mezi alternativou a mainstreamem.

Jestliže pro Mighty Sounds tato hranice opomíjela otázku ekonomie a komercializace, u FF je téma komerce a byznysu v punku problematizováno. Na rozdíl od MS a PP, nejsou na místě či webu k vidění žádné reklamní bannery sponzorů. Jedinou výjimku tvoří vratné pивní kelímky s logem piva Gambrinus (a v roce 2016 a 2017 zaparkovaná dodávka v backstage s logem piva Plzeňský prazdroj). Jinými slovy, FF není žádným viditelným způsobem spojen se sponzorem, k čemuž se organizátoři hrdě hlásí: *„Fluff je sebefinancovaná, nezávislá akce bez vládních grantů či sponzorů“*. Ba co více, étos Fluff rebela je mj. utvářen skrze kritické vymezení se a odmítnutí sponzorů a reklamy v souvislosti s punkem, respektive prorůstání komerčních principů do této subkultury. Tento aspekt rozvádí v dlouhém příspěvku na facebooku v roce 2015 jeden z organizátorů, Tomáš, když píše – po zkušenosti s předchozími ročníky – o *„jednom dalším pravidle pro nadcházející fluff fest“*: *„nechceme zde žádná loga sponzorů... nenoste sem žádné plakáty/prospekty s nějakým zkurveným energy nápojem či logem výrobce bot na nich. Nechceme je tu a odstraníme je. Všechny diy plakáty a prospekty jsou vítány jako vždy...“* Tomáš poté pokračuje kritikou prorůstání komercializace, sponzoringu do HC/punkové scény skrze řadu hudebních praktik a obhajuje její nezávislost a DIY aspekt ve smyslu *„utváření alternativního světa vůči většinové společnosti“*, aby zdůraznil: **„SPOLUPRÁCE S MAINSTREAMEM NEROZŠÍŘÍ POSELSTVÍ MEZI VÍCE LIDÍ. SPOLUPRÁCE S MAINSTREAMEM UČINÍ CELÉ HNUTÍ BEZZUBÉ A PROMĚNÍ TUHLE SCÉNU ŽIVENOU**

OHNĚM V DALŠÍ PLYTKÝ HUDEBNÍ ŽÁNŘ.“ Kultivace hranice alternativa a mainstream se tak netýká jen výše zmíněných pilířů a fragmentů, ale i otázky politické ekonomie punku a HC/punku, respektive komerce, reklamy a sponzoringu.¹¹ Jestliže na MS je hranice mezi rebelem a reklamou rozostřená, na FF je naopak rebelství kultivováno v protikladu k reklamě a sponzorům.

Pilíře a fragmenty politických obsahů na festivalu odhalují, že těžištěm jsou principy a ideologie jdoucí zdola. Nikoli ovšem cestou velkých nevládních organizací, profesionálních aktivistů či charitativního přístupu, jež se na FF až na výjimky příliš nevyskytují, ale spíše cestou drobných a radikálních kolektivů a skupin, které spíše než kolem občanské společnosti pokročilého liberalismu gravitují kolem anarchizujících, autonomní, prefigurativní a solidarizující politiky akce, každodennosti, radikální etiky a životního stylu, jež řadu postmateriálních témat dlouhých 60. let jako feminismus, politika identit či ekologie radikalizovala a přesadila do souvislostí vlastní DIY HC/punkové subkultury.

Co se formy politizace týče, je v první řadě potřeba zdůraznit práci s vizuální a grafickou stránkou. Jak již bylo řečeno, ani na webu ani na místě návštěvník nepotká velké bannery s logy sponzorů. Mimo to, i samotný design Fluffu je vizuálně skromný – černobílé logo festivalu, jež je nepoměrně menší než loga PP, MS a je upozaděné nad bubeníkem, doplňuje černobílý design webu, kterému vévodí logo jednoduché rytiny lebky. Černobílost, jednoduchost, absence sponzorů a celková střídmost vizuálního ztvárnění je doplněna rozsáhlou přítomností politického elementu – nejenže festivalové stránky obsahují výše citované prohlášení, ale hlavní plakát na každý rok se nese v politizovaném duchu, jež letáku vévodí – kromě výše zmíněných motivů GNWP, to je i slogan Podporuj místní organizací práv zvířat – jako my.¹²

Co se stanů v souvislosti s formami politického sdělení týče, pak je třeba říct, že stanová řada s politickou tematikou na FF existuje. Není přímo vyhrazená jen politickým organizacím (jako na MS) ani subkulturním produktům (jako na PP a MS), ale je promíšenou kombinací obého. Kromě stánků výše zmíněných aktivistických skupin, člověk narazí na stánky specializující se na subkulturní, ryze veganskou módu (např. Ninety Eight clothing), distra alternativních vydavatelství jako Day After či stánky a stoly s nejrůznější DIY produkcí (od výšivek, přes trička, nahrávky až po deníky). Tak jako v případě MS má forma politizace u stanů více podob – od informování se skrze letáky, přes

---

¹¹ V tomto kontextu stojí za zmínku, že i přes tento postoj se Fluff festival stal v roce 2007 terčem kritiky několika respektovaných členů HC/punkové scény, kteří v otevřeném dopise, jež vyvolal „bouři ve sklenici vody“, kritizovali skutečnost, že si festivalem organizátoři „mastí kapsy“ a vydělávají na antikomerční subkultuře.

¹² Pro rok 2018 je ústředním motivem slogan Sociální, rasovou, genderovou spravedlnost teď!

podepisování petic až po zkušenost sparringu s vegan fightery. A stejně jako v případě MS je nejčastější formou politizace ve stanové řadě koupě produktu a konzum pro dobrou věc.

Stanovou řadou ovšem politické fragmenty v souvislosti se stanovou formou na rozdíl od MS a PP nekončí. Každoročně je v rámci festivalu tzv. infoshop stan, který patří vedle hlavní hudební stage k ústředním a stabilním pilířům FF. V rámci tohoto stanu, kde je možné se mj. občerstvit zapatistickou kávou a přispět tím na aktivity politických skupin, probíhají po celou dobu festivalu přednášky, diskuse a pouštění dokumentárních filmů s výše zmíněnou tematikou. Mimo infoshop stan se v roce 2015 a 2016 na festivalu objevil i fanzinový stan – nejenže si v něm bylo možné číst různojazyčně v knihovně fanzinů či poslouchat politicky laděné přednášky, ale v roce 2015 se i účastnit DIY dílny na výrobu fanzinu.

Kromě politizace skrze učení se dovednosti dělat fanzin a/či na něm kolaborovat, inshoshop a fanzin stan poukazují na další formu, která není až tak viditelná na MS a PP – totiž organizovanou formu mluveného slova, naslouchání, debaty, argumentace a diskuse. Nejenže na FF existuje infrastruktura pro kritickou interakci a politizaci slovem v podobě těchto stanů či dosud nezmíněné nástěnky pro DIY vzkazy, na které v roce 2017 mj. vznikla přehlídka fotek tajných policajtů na festivalu, tzv. fluff cop watch, ale politizace kritickou debatou a utvářením kauz patří k opakovaným dějům na fyzickém či virtuálním místě Fluffu – příkladem může být facebooková debata v roce 2016 ohledně machismu a (údajného) protipotratového postoje pozvané kapely Earth Crisis¹³ či debata ohledně Sea Shepherd podporovaných (údajně) ze strany rasistů a xenofobek. Do obou debat se kromě účastníků festivalů zapojovaly i zástupci Fluff crew.

V neposlední řadě, tak jako v případě MS, je i do FF zabudován konzum pro „dobrou věc“ ve formě infrastruktury jídla, ekologie a odpadu. Nejenže návštěvníci čerpají vodu z cisteren, potkávají po festivalu koše na tříděný odpad, dostávají u vstupu pytle na tříděný odpad a u baru vratné kelímky na nápoje, ale k dostání je výlučně veganské jídlo. Veganství festivalu je napojeno na dlouholetou podporu práv zvířat. Ba co více, konzum pro dobrou věc má na FF rovněž dlouhodobý přesah do redistribuce části vydělaných peněz – značnou část občerstvení totiž zajišťuje Svoboda zvířat, do jejíž kasy a na podporu její činnosti pak přímo putují i výtěžky z něj.

Co se pozice politiky v rámci širší kompozice celého festivalu týče, politika na FF nevystupuje jako jedna ze součástí doprovodného programu, ale jako klíčová součást a jeden z hlavních pilířů celého festivalu. Nejenže má dokonce svůj vlastní infoshop stan (srovnej např. s divadelním stanem na MS), ale je všudypřítomná v artikulovaném a explicitním smyslu slova – od výsadní pozice na hlavních plakátech, přes finanční podporu

---

¹³ Organizátoři si i přes kritiku pozvání Earth Crisis obhájili a kapela na FF zahrála. Nicméně, během vystoupení byl EC zpěvák z části publika nejenže ztropen kelímkovým pivem, nýbrž i v jedné chvíli zaházen menstruačními tampóny nabarvenými krvavou barvou.

Svobody zvířat až po výlučnost veganské stravy či kapel na DIY labelech.¹⁴ Tato výlučná a všeprostupující pozice politiky je viditelná a požadovaná při veškerých aktivitách na festivalu, stejně jako je překlápaná do každodenního života skrze etiku, v rámci které se z nekompromisních a radikálních ideologií a názorů ala antikapitalismus či antispeciesismus stává žitá praxe ala DIY organizace vlastní kapely či veganský životní styl.

4. Srovnání

4. 1. Obsah

Co se obsahů politických elementů týče, všechny tři festivaly ustavují určitou souvislost mezi životním stylem a politikou/rebelstvím, přestože tak činí s poměrně rozdílnými obsahy.

Pro Pod Parou je klíčovým obsahem anarchistické áčko kroužku, kterým se přiřazuje k étosu punkové rebelie ve smyslu punk & anarchy a fuck the system. Cílem je provokovat, lišit se estetikou vzhledu v rámci životního stylu a politiku neřešit, nýbrž fakovat (s výjimkou komunismu). To MS i FF politiku řeší, byť s odlišnými obsahy. MS kultivuje životní styl s přesahem oscilující mezi „přemýšlením“ a „nehrocením“ a nakloněný zejména vůči aktivní občanské společnosti liberální, tolerantní a multikulturní demokracie, jež se točí kolem osy nevládní organizace – morální politika humanitarismu – liberální jazyk práv (lidských i zvířecích) – antirasismus/multikulturalismus – ekologie. FF rovněž řeší politiku, ale, jazykem MS, ji „hrotí“. Stejně jako MS, i FF zdůrazňuje politiku jdoucí zdola, nikoli ale cestou velkých nevládních organizací, profesionálních aktivistů či charitativního přístupu, nýbrž cestou radikálních kolektivů, sítí a skupin, jež vychází z anarchizující a solidarizující politiky akce, komunity, principu DIY a radikální etiky. V rámci této etiky jsou do životního stylu a hodnotové orientace každodennosti přetvářena politická témata a ideologie antifašismu, antirasismu, autonomie, anarchismu, radikálního feminismu, antisexismu, antihomofobie, ekologie, veganství, antispeciesismu.

Řadu obsahů MS a FF sdílí, protože obě mj. vychází z postmateriálních témat dlouhých 60. let – FF je ovšem „hrotí“ neboli radikalizuje, jinými slovy přesazuje do souvislostí vlastní spíše rozmezí mezi DIY HC/punkovou subkulturou a anarchistickou scénou. I přes značný obsahový překryv, existují mezi MS a FF důležité rozdíly, které jsou mj. patrné z rozličné kultivace subkulturnímu světu vlastní hranice alternativa: mainstream.

---

¹⁴ Do zabudování politických fragmentů do infrastruktury festivalu patří i např. absence profesionální ochranky či bariérového oddělení pódia od publika.

V rámci MS zůstává mimo sféru jakékoli kritiky a problematizace ekonomické sféry ve smyslu prorůstání byznysu a komerce do hudebních subkultur mládeže. Jinými slovy, na MS jsou rozostřené hranice mezi reklamou a buičstvím. Přestože i PP je podporován sponzory, jejichž loga jsou ve virtuálním i fyzickém prostoru festivalu viditelná, způsoby pronikání byznysu a subkultury zde nejsou tak rozrůzněné, intenzivní a profesionální jako v případě MS – nejenže punkový rebel není na Pod Parou aktivně utvářen jako marketingový produkt, ale rovněž po vizuální i diskurzivní stránce je jasně odlišený a odlišitelný od reklamy a sponzorů. Oproti tomu na FF je téma komerce a byznysu v punku problematizováno. Nejenže a na rozdíl od MS a PP nejsou k vidění na místě festivalu či na webu žádné reklamní bannery sponzorů, nýbrž je na FF propagován oproti komercializaci punku princip soběstačnosti, nezávislosti a DIY. Jestliže na MS je hranice mezi rebelem a reklamou rozostřená, na FF je naopak rebelství kultivováno v protikladu k reklamě.

4.2 Forma

Co se formy vizuálního zpracování týče, jak MS, tak PP pracují s barevným designem festivalu, kdežto FF se drží jednodušší černobílé variace. V případě prvních dvou festivalů tento design splývá s barevnými bannery, logy a dalšími materiály sponzorů (na MS více než na PP), kdežto na FF vizuální a grafická viditelnost sponzorů zcela absentuje. Jestliže v rámci PP grafiky má politický fragment skromnou podobu symbolu áčka v kroužku, který se, nicméně, nachází na hlavním banneru celého festivalu (na rozdíl od MS), černobílou střídmost FF grafiky v ní doplňuje, respektive ji převyšuje rozsáhlá přítomnost politického elementu.

Všechny tři festivaly rovněž pracují s fragmenty politiky, jež jsou zabudovány jak do struktury stanových řad, tak do infrastruktury a logistiky festivalu. Přestože stanové řady mají na festivalech odlišnou strukturu, sdílí hlavní formu politizace, totiž praktiku konzumování – jen je nabídka produktu přizpůsobena povaze festivalu (od veganských tenisek na FF po nášivku fuck the system na PP). FF a MS ale kromě toho nabízí i možnost konzumování „pro dobrou věc“ - tzn. podpořit jednu z organizací na místě koupí jejich produktu. A nejen to – konzumování „pro dobrou věc“ je na těchto dvou festivalech (na PP rovněž, byť v mnohem menší míře) zabudováno i do infrastruktury samotného festivalu – totiž v symbióze mezi formou jídla, ekologickou udržitelností a vztahem ke zvířatům. FF v tomto ohledu navíc přichází i s jinou vícedruhovou konstelací – jestliže MS a PP nedoporučují či přímo zakazují vstup psů¹⁵ a naopak organizují vstup mrtvých zvířat v podobě masa-potravy, na FF mají naopak mrtvá zvířata vstup zakázán, kdežto živým zvířatům – psům – je vstup povolen.

---

¹⁵ Na PP v posledních letech i kvůli ochraně jiného druhu – sysla, jež je na místě chráněný.

MS a FF nabízí i další formy politizace – od dokumentů, přes performativní aktivity až po edukační a vzdělávací prvky. Kromě toho FF jako jediný vyčleňuje i další a specifické stanové prostory s politickým přesahem – infoshop stan a fanzinový stan. Tyto dva stany poukazují na další formu politizace, která není až tak viditelná na MS a PP – totiž organizovanou formu mluveného slova, naslouchání, debaty, argumentace a diskuse. Nejenže na FF existuje infrastruktura pro kritickou interakci a politizaci slovem, ale politizace kritickou debatou patří k opakovaným dějům na fyzickém či virtuálním místě FF.

4.3. Pozice

Politika na MS představuje jednu ze součástí doprovodného a mimohudebního programu, stejně jako stánky nevládních organizací tvoří jeden z trsů mezi dalšími atrakcemi. Právě tato pozice politiky jako doprovodné složky v rámci pestrobarevné mozaiky různorodých možností je pro MS ústřední. Politika na MS je tak součástí toho, co jsem pojmenoval multisubkulturalismem. Jako by platilo, že čím více diverzity subkulturních stylů a praktik, tím lépe. To i platí, ale se dvěma korekcemi – s vyloučením ekonomicky kritické, ale i sociální či radikálně politické složky a za podmínky sjednocení stylů skrze princip reklamy, obchodu, marketingového produktu a konzumu.

Politika na PP nemá svojí organizovanou podobu a ve smyslu jedné ze součástí doprovodného programu je na Pod Parou neviditelná. Na druhou stranu se ve formě hesel, symbolů, estetiky, provokace a performance anarchie étos rebela na rozdíl od MS line celým festivalem – jestliže mighty rebel je produkován jako figura napojená na celou řadu dalších, klidně i nepolitických, ale hlavně mighty aspektů a není mj. vyobrazen na centrálním banneru u hlavní stage, punkový rebel na PP zaujímá v kombinaci s áčkem v kroužku na Pod Parou ústřední vizuální místo na hlavních bannerech. Na FF politika nevystupuje jako jedna ze součástí doprovodného programu, ale jako klíčová součást a jeden z hlavních pilířů celého festivalu. Politika na FF je všudypřítomná – nikoli ovšem v symbolickém smyslu slova jako v případě PP, ale v artikulovaném a explicitním smyslu slova.

5. Festival jako okno do heterogenity punku

Co jednotlivé odlišnosti mezi MS, PP a FF na rovině obsahu, formy a pozice fragmentů politiky vypovídají o východiscích punku, kolem kterého jsou festivaly organizovány?

V rámci Mighty Sounds fragmenty politiky vystupují jako jedna ze součástí pestrobarevné brikoláže různých subkultur a životních stylů, v rámci které si může návštěvník vybírat. Důrazem na multisubkulturní diverzitu s přesahem podmíněnou konzumem, připomíná MS festival subkulturní přístup analyzovaný v 90. letech minulého

století tzv. postsubkulturním obratem zejména kolem Davida Muggletona (2000). Pro tento přístup je mj. charakteristická přelétavost mezi styly a jejich kombinovatelnost, intimní propojení se sférou komerce či individuální hédonismus. Mighty Sounds je festival, ve kterém se mísí politika, vzdor, byznys, umění, zážitek, různé subkultury, životní styly, reklama, profesionální design a marketing, party a konzum takovým způsobem, že jsou vzájemně špatně rozlišitelné. V tomto ohledu je možné mighty rebela vnímat jako figuru vlastní době výše popsaného multikulturního režimu vládnutí pokročilého liberalismu (Rose 1999/2004), v rámci kterého došlo k synergii subkultur, životních stylů a tužeb s konzumem a ve sféře spotřeby.

Punk & anarchy, áčko v kroužku, fuck the system, ale i fuck policajti, náckové, komouši, politici atp. je na festivalu Pod Parou propojená s dominující streetpunkovou estetikou vzhledu postavených čír, těžkých bot, sichrhajsek a podobně. V tomto ohledu vychází zejména ze streetpunku, respektive punku 82, který se rodil v Anglii na počátku 80.let v návaznosti na klasický punk 70. let a v rámci kterého je anarchie ztotožnitelná zejména s provokací, šokem, performance a viditelnou odlišností a revoltou na rovině estetiky stylu. Anarchie zde vystupuje jako provokace a viditelná odlišnost. Nejedná se ani tak o „*praxi anarchie [se] základnou ve zkušenosti*“ a každodenním životě jako v případě anarchopunku kolem kapel Crass, nýbrž o punk, který Dylan Clark nazývá „*performance anarchie*“, zapuštěné v „*symbolických utkávání se se systémem*“ (Clark 2003: 233) a „*revoltě stylem*“ (Kolářová et al. 2011).

Fluff Festival vychází z pojetí punku, jež se zrodil z kritiky klasického punku. Když se totiž klasický punk provokace, viditelné odlišnosti a streetpunkové estetiky dostal z různých důvodů svého času do krize, zrodilo se několik odvětví punku, jež se ho snažily zachovat, ale v přepracované podobě s jiným způsobem politizace. Z jedné, britské strany to byl již výše zmíněný anarchopunk, jež politizoval praktický a každodenní život, v rámci něhož se politické názory stávají etickými volbami a z druhé, americké strany se zrodil kolem kapel jako D.O.A. či Minor Threat hardcorepunk, který přitvrdil hudebně i v postojích: „*Po výtržnickém a chaotickém punku se utváří hc/punk, který je jeho radikálnější odnoží, jako tvrdé jádro často političtěji formulovaného odporu.*“ (Kumová 2018) Namísto pasivity a přístupu *no future*, přichází HC/punk podle Kumové s aktivním přístupem a sdíleným zájmem o budoucnost (*our future*) přetaveným do ráznějších a vyhraněnějších politických postojů, jež jsou navíc, stejně jako v anarchopunku, překlápěné do etiky každodenního života včetně principu DIY a estetiky životního stylu. I HC/punk má svůj styl estetiky (např. tetování, flanelové košile, úplné džíny, trika s logem kapely, kšiltovka), ale ten přestává být materiálním prodloužením provokace a šoku jako v případě klasického punku.

6. Epilog

Mighty Sounds, Pod Parou a Fluff Fest tvoří jedny z hlavních bodů na mapě punkových festivalů soudobého Česka – Česka, které od 90. let zůstává zapuštěné v konsensu pluralitní a liberální demokracie, v rámci které jsou subkulturní jinakosti včetně punku uznány a tolerovány. I tento aktuálně existující režim vládnutí přispěl ke konceptuální krizi výzkumu politické dimenze hudebních festivalů, protože se jako neudržitelný ukázal být náhled sledující subverzivní funkci festivalu jako celku. Nicméně, hrozbu implicitního přepolitizování vystřídala hrozba implicitního podpolitizování a soudobé výzkumy jako by se nacházely ve slepé uličce ohledně studia politiky festivalu. Jednu z cest z krize, kterou razím v textu, představuje konceptuální posun od funkcionalistické politiky festivalu k nefunkcionalistickému zaměření na fragmenty politiky na festivalech. Je to právě tento posun, který mi nejenže umožnil studovat ve vzájemném srovnání podobností a rozdílů Mighty Sounds, Pod Parou a Fluff Fest na rovině obsahu, formy a pozice fragmentů politiky, ale zároveň mi skrze toto studium umožnil trasovat odlišná východiska punku jednotlivých festivalů. Tato východiska odkazují u každého k jinému pojetí punku. MS je vlastní spíše postsubkulturní či multisubkulturní punk. PP naopak vychází z provokujícího a stylizovaného streetpunku začátku 80. let navazujícího na klasický punk. Základ FF pro změnu tvoří etickopolitický DIY hardcore či HC/punk.

David Bloustein měl pravdu, když napsal, že „*jakýkoli pokus uchopit punkovou identitu skrze její uniformitu je odsouzen k neúspěchu*“ (2003: 53). Punk a uniforma (či homogenita) prostě nejdu k sobě dohromady – ani v životě punku, ani v jeho analýzách.

Seznam literatury a zdrojů

Odborná literatura

- Bachtin, M. 2007. *Francois Rabelais a lidová kultura středověku a renesance*. Praha: Argo.
- Bakhtin, M. 1968. *Rabelais and His World*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Bennett, A. 2006. „Punk’s Not Dead: The Continuing Significance of Punk Rock for an Older Generation of Fans.“ *„Sociology“* 40 (2): 219-235.
- Bennett, A, J. Taylor, I. Woodward, 2014. „Introduction.“ In: Bennett, A., J., Taylor, I., Woodward, (eds.) *The Festivalization of Culture*. Farnham: Ashgate, s. 1-10.
- Bloustein, D. 2003. ‘Oh Bondage, Up Yours!’ Or Here’s Th ree Chords, Now Form a Band: Punk, Masochism, Skin, Anaclisis, Defacement. In Weinzierl, R., D. Muggleton, (eds.) *The Post-Subcultures Reader*. Oxford, New York: Berg, s. 51–64.
- Burrell, J. 2009. The Field Site as a Network: A Strategy for Locating Ethnographic Research. *„Field Methods“*, Vol. 21, No 2., s. 181-199.
- Císař, O., M. Koubek. 2012. Include ‘em all?: Culture, politics and a local hardcore/punk scene in the Czech Republic. *„Poetics“*, 40 (1): 1-21.

- Crossley, N. 2008. Pretty Connected: The Social Network of the Early UK Punk Movement. „*Theory, Culture & Society*“, 25 (6): 89-116.
- Daniel, O. 2016. *Násilím proti „novému biedermeieru“: subkultura a většinová společnost pozdního státního socialismu a postsocialismu*. Příbram: Pistorius & Olšanská.
- Dowd, T. J., K. Liddle, N. Jenna. 2004. Music Festivals as Scenes: Examples from Serious Music, Womyn's Music, and Skate Punk. In Bennett, A., R. Peterson, A. (eds.) *Music Scenes: Local, Translocal, and Virtual*. Nashville: Vanderbilt University Press.
- Heath, J., A. Potter, 2012. *Kup si svou revoltu!* Praha: Rybka Publishers (přeložila Jana Žůrková).
- Klein, N. 2005. Hlavně alternativně: trh orientovaný na mládež a cool marketing. In Kleinová, Naomi. *Bez loga*. Praha: Argo/Dokořán (přeložil Pavel Kaas), s. 63-88.
- Klimke, M., J. Scharloth. (eds.) 2008. *1968 in Europe: A History of Protest and Activism, 1956-1977*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kolářová, M. et al. 2011. *Revolta stylem: Hudební subkultura mládeže v současné ČR*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kumová, P. 2018. DO IT (YOURSELF) TOGETHER: Ideologie a aktivismus české hc/punkové scény. In Charvát, J., B. Kuřík, (eds.), „*Mikrofon je naše bomba*“: *Politika a hudební subkultura mládeže v postsocialistickém Česku*. Praha: Togga, s. 111-160.
- Marcus, G. 1995. Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. „*Annual Review of Anthropology*“, (24): 95-117.
- Martin, G. 2014. The Politics, Pleasure and Performance of New Age Travellers, Ravers and Anti-road Protestors: Connecting Festivals, Carnival and New Social Movements. In Bennett, A., J., Taylor, I., Woodward. (eds.) *The Festivalization of Culture*. Farnham: Ashgate, s. 87-108.
- McKay, G. 2015. „The pose... is a stance“: Popular music and the cultural politics of festival in 1950s Britain. In McKay, G. (ed.) *The Pop Festival: History, Music, Media, Culture*. New York a Londýn: Bloomsbury, s. 13-32.
- Muggleton, D. 2000. *Inside Subculture: The Postmodern Meaning of Style*. Oxford: Berg.
- Nehring, N. 1993. *Flowers in the Dustbin: Culture, Anarchy, and Postwar England*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Novák, A. 2018. Obsad' a žij: Squatting a politika každodennosti v Praze. In Charvát, J., B. Kuřík, (eds.), „*Mikrofon je naše bomba*“: *Politika a hudební subkultura mládeže v postsocialistickém Česku*. Praha: Togga, s. 211-264.
- Novotná, H., M., Heřmanský. 2014. Shared enemies, shared friends: the relational character of subcultural ideology in the case of Czech punks and skinheads. In The Subcultures Network. (eds.) *Fight back: punk, politics and resistance*. Manchester: Manchester University Press, s. 170-185.
- Pixová, M. 2011. Český punk za oponou i před oponou. In Kolářová, M. (ed.) *Revolta stylem: Hudební subkultura mládeže ČR*. Praha: Slon, s. 45-80.
- Presdee, M. 2000. *Cultural Criminology and the Carnival of Crime*. Londýn: Routledge.
- Rose, N. 2004[1999]. *Powers of freedom: reframing political thought*. Londýn: Cambridge University Press.
- St. John, G. 2008. Protestival: Global Days of Action and Carnivalized Politics in the Present. „*Social Movement Studies*“, (7)2: 167-190.
- Taylor, J. 2014. Festivalizing Sexualities: Discourses of 'Pride', Counter-discourses of 'Shame'. In Bennett, A., J. Taylor, I., Woodward. (eds.) *The Festivalization of Culture*. Farnham: Ashgate, s. 27-48.
- Turner, V. 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New York: Aldine de Gruyter.
- Turner, V. 2004. *Průběh rituálu*. Praha: Computer Press.

Ostatní zdroje

- Jančar, Vojtěch, Kuřátko, Vojtěch a Vilímek Jan. 2016. *Mighty Sounds – Dokument*. Absolventský dokument, SPŠST Panská.
- Klímová, Lucie. 2014. *Rock'n'roll for Life*. HPK-Productions.
- Pat a Mat. 2012. Jak jsme šlápli do hovna, A-kontra.
- Reichová, T, E. Hrabíno. 2014. Kampaň bez loga, A2larm. Dostupné na <https://a2larm.cz/2014/03/video-kampan-bez-loga/>
- Reichová, T, Trojánek, H. 2014. Anketa: Subkultury na prodej?, Dostupné na: <https://a2larm.cz/2014/03/anketa-subkultury-na-prodej>
- ÚV SSR. 2013. Budvar. Dostupné na: <http://www.silver-rocket.org/inkvizice/94>
- Vladimír 518 a kol. 2011. *Kmeny*. Praha: Bigboss.
- Vladimír 518 a kol. 2013. *Kmeny 0*. Praha: Bigboss, Yinachi.
- Vladimír 518. 2014. Reakce na video Kampaň bez loga, A2larm. Dostupné na: <https://a2larm.cz/2014/03/reakce-na-video-kampan-bez-loga/>
- Vladimír 518 a kol. 2016. *Kmeny 90*. Praha: Bigboss, Yinachi.

Webové stránky a sociální sítě

- www.mightysounds.cz
- <https://www.facebook.com/mightysounds/>
- <https://twitter.com/mightysounds>
- <https://www.instagram.com/mightysounds/>
- www.podparou.cz
- <https://www.facebook.com/FestPodParou>
- www.flufffest.net
- <https://www.facebook.com/flufffest/>
- <https://www.instagram.com/flufffest/>